

Paznicul de la Muzeul din Durău, învățătorul din Bugiulești ca și cercetătorii de la Institutul de arheologie erau oameni cu aceeași pasiune, dar fiecare de pe poziția sa servea cauza arheologiei. A înțeles că ideea reconstituirii trecutului istoric al poporului român poate fi servită de toate categoriile sociale indiferent de pregătire sau apartenență etnică. Așa se explică numeroasele descoperiri privind peșterile cu picturi, paleoliticul din peșteri sau de pe terase, epipaleoliticul sau cele de excepțională valoare de la Bugiulești privind prelucrarea osului încă din prepaleolitic și descoperirea culturii de prund de pe văile Dirjovului, Dimbovicului, Mozacului etc.

Dar Plopșor putea face toate acestea în primul rând pentru că avea ce spune, ce învăța pe contemporanii, pe elevii săi, pentru că preocupările sale erau multiple și profunde. Era inițiat în etnografie, folclor, literatură, științele naturii, ceea ce îi dădea posibilitatea să aibă o înțelegere cuprinzătoare a problemelor pe care le aborda. Cunoștințele multilaterale, experiența multidisciplinară constituiau secretul, cheia cu care din noianul problemelor și situațiilor, descifra întotdeauna problema de cea mai mare importanță, cea mai necesară sau cea mai eficace, în teren, rapidă și mai la obiect soluție. Acest fapt a fost pus, de către unii dintre colegii săi, pe seama unei intuiții native, poate cu gândul, sau intenția de a -i scădea din merite. Noi

cei care l-am cunoscut în viața de zi cu zi am apreciat, am considerat și considerăm că tocmai experiența mare pe care o avea îi permitea să se apropie atât de mult de realitatea istorico-arheologică. Cu o ușurință uluitoare adopta pe loc soluții, proprii altor discipline, domeniului arheologic, prelua date folclorice, etnografice slujindu-se de ele pentru înțelegerea proceselor etno-culturale. Reținuse ce era esențial de la marii săi măști: Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Simion Mehedinți. Avea elocința și puterea de convingere proprie marilor personalități. Nu este mai puțin adevărat că era înzestrat de la natură, cu calități excepționale și farmec personal. Reținem însă că auto-cunoscându-se și-a pus în valoare virtuțile. Autocontrolul îi călea voința și-l făcea să nu ostoiască până când problemele care-l frământau nu erau rezolvate. Ținea seama de părerile și sugestiile elevilor și colaboratorilor săi. Renunța, atunci când era cazul, la punctul propriu de vedere acceptându-l pe cel mai aproape de adevăr. Aceste calități l-au impus la Academia Română, i-au adus respectul, simpatia celor ce l-au cunoscut.

Am evocat acestea toate spre a aduce pentru o clipă în memoria noastră figura acestui mare arheolog, istoric, geograf, folclorist și literat, exemplu de dăruire; care și acum, ca și odinioară când era în viață, ne umple inimile de încredere și certitudini.

OBSERVAȚII REFERITOARE LA LIMBĂ ÎN UNELE LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE ALE LUI C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR

EMILIAN BUREȚEA

C.S. Nicolăescu-Plopșor, personalitate științifică complexă, multilaterală, a manifestat adesea un deosebit interes pentru limba în care-și exprima sau își scria reflecțiile și opiniile sale științifice sau literare, și, mai ales, pentru graiurile vorbite în Oltenia.

Deși, ca arheolog, își întrebuința timpul mai ales pentru cercetări îndelungate și obositoare pe teren, precum și pentru valorificarea acestora, a găsit totuși clipe de răgaz în care să se ocupe de literatură, plămădind limba românească și cu deosebire graiul oltenesc în mai multe lucrări literare, care ne relevă darul său de povestitor, asemuit de unii cu cel al lui Ion Creangă.

„Opera literară originală a lui C. S. Nicolăescu-Plopșor scrie Al. Cerna-Rădulescu¹ — nu poate fi comparată decât cu scrisul marelui povestitor din *Humuleștii Moldovei*. Plopșor a fost un adevărat Creangă al Olteniei nu fiindcă ar fi mers pe urmele ilustrului înaintaș, ciugulind firimiturile căzute de la ospățul rabelaisian al lui Nică a lui Ștefan a Petrei, ci fiindcă s-au adăpat amândoi din aceeași fântână, cu apă veșnic proaspătă, a eposului popular”.

Într-adevăr în întreaga sa operă literară se constată utilizarea din plin a resurselor folclorice, nu numai în privința conținutului, dar și în aceea a formei și mijloacelor de exprimare. În unele scrieri, ca *Iorgovan* sau *Tivisoc* și *Tivismoc* de pildă, textul în proză alternează cu versuri scrise în felul celor populare. Expresia lingvistică a povestirilor sale are o deosebită savoare. Este cât se poate de plastică și uneori impregnată de un cald și sănătos umor țărănesc. Acest lucru l-a subliniat și C.D. Fortunescu,

care afirma, printre altele, că Plopșor, „este un mare și real talent de povestitor în formă populară, în specific grai oltenesc”, remarcând dintre calitățile scrierilor „umorul său țărănesc și cu expresie plastică și vocabularul ciorchină de strugure mustos din podgoria doljană”².

De fapt aceste trăsături întâlnite în scrisul său cu caracter literar se puteau constata chiar și în conversațiile cotidiene obișnuite sau orientate pe anumite teme.

Referindu-se la întâlnirea sa cu C.S. Nicolăescu-Plopșor în anul 1967, savantul Henri Coandă îl caracteriza drept „un arheolog doct, inteligent și spiritual, un erudit”, adăugând apoi: „Savuros chiar în tot ce mi-a povestit, cu trimeri în adâncul istoriei, cu comparații la ceea ce se face și se trăiește azi, cu incursiuni în perspectivă, competent în aceea ce expunea, pasionat în a-și apăra un tezaur cu care face masă comună: Oltenia și arheologia ei. M-a întreținut cu o înaltă și vastă capacitate științifică exprimată într-un pitoresc limbaj, despre tot ce s-a aflat în pîntecele pămîntului Olteniei, atestări în piatră și bronz, despre originile și trecutul prezențelor românești...”³.

Omul care a scormonit toată viața măruntaiele pămîntului, care a cotrobăit prin întunecimile peșterilor, punându-și uneori chiar viața în primejdie spre a face cunoscute lumii de azi tainele începuturilor vieții oamenilor pe pămînt, înseși zorile omenirii, a găsit timp să strângă din limba vie a poporului cuvinte și expresii pe care le-a publicat în diferite reviste, pentru câteva dintre ele căutînd chiar explicații, date uneori cu precauția demnă de un adevărat filolog.

² Vezi „Arhivele Olteniei”, XXI, 1942, nr. 119—124, p. 349—351.

³ Vezi V. Firoiu, *Din nou acasă...* Convorbiri cu Henri Coandă, București, 1969, p. 243.

¹ *Arbori din țara promisă*, (București, 1973), p. 176.

În 1922, încă student, C.S. Nicolăescu-Plopșor a publicat în „Convorbiri literare” un glosar de vreo 220 de cuvinte regionale din Oltenia, unele inedite, sub titlul *Vorbe oltenesti*, culese în majoritate din satul natal Plopșor din județul Dolj, dar și din alte părți ale Olteniei. Punându-se accentul pe importanța prinderii sensului corect, așa cum este el cunoscut în vorbirea locală, în prefața glosarului se arată: „Acest soi de cuvinte nu se culeg ușor, trebuie să trăiești mult timp în mijlocul țăranilor ca să le poți prinde cu adevăratul lor înțeles și acest lucru nu l-am putut face decât în satul meu”.

O parte dintre cuvintele înregistrate în acest glosar denumesc obiecte ale culturii materiale populare sau chiar obiceiuri populare, sînt așadar termeni care dovedesc importanța pe care au avut-o preocupările de etnografie în activitatea autorului. Iată cîteva: *Arminden*, *biliță*, *cioi*, *cioltar*, *cocae*, *ferie*, *govie*, *gripecă*, *pîrlău*, *patachir*, *pițărău*, *șteand*, *ștircă*, *tivig*, *zibic* și altele. Explicațiile date acestora sînt de cele mai multe ori ample. Pentru *Arminden*, *govie*, *pițărău* ș.a., spre exemplu, care se referă la unele obiceiuri locale, dă o descriere amănunțită a obiceiurilor respective, ceea ce nu se obișnuiește într-un articol de glosar sau dicționar lingvistic. Astfel, despre *Arminden* spune următoarele: „La Arminden (1 Mai) fetele și băieții se duc în pădure și își aleg cîte o prăjină dreaptă de fag sau de mestecăn, o curăță de creci lăsîndu-i numai în vîrf un smoc de ramuri cu frunze. Această prăjină se numește arminden și se pune la poarta oborului vitelor. Cine are armindenul mai înalt și mai drept și frumos, ia bărbat voinic, cine are arminden noduros și îndoit, ia bărbat bătrîn și cocoșat” (Schela—Gorj).

În timpul peregrinărilor sale frecvente prin satele Olteniei în scopuri arheologice, etnografice sau folclorice, trăind în mijlocul vorbitorilor autentici ai graiurilor oltenesti, a avut posibilitatea să cunoască în așa măsură cuvintele și expresiile sau așa-zisele „frămîntări de limbă”, încît nu numai că le-a înregistrat în mod fidel, dar le-a și folosit din plin în lucrările sale literare. După felul cum sînt culese și explicate cuvintele dialectale, se poate observa că C. S. Nicolăescu-Plopșor era un adept al metodei lingvistice „cuvinte și lucruri”, aplicată la noi mai cu seamă de către lingvistul clujean G. Giuglea.

Ori de cîte ori se referea la anumite obiecte ale culturii materiale populare, Plopșor arăta un viu interes și pentru terminologia populară respectivă și, invers, cînd întâlnea cuvinte regionale, se străduia să cunoască și obiectele pe care le desemnau acestea. Metoda aceasta o recomandă adeseori și colaboratorilor săi.

O altă parte a „vorbilor oltenesti” înregistrate în glosarul de care ne ocupăm sînt apelative topice (entopice), care vizează, în general, diferite aspecte sau caracteristici ale terenului. Preocupat și de unele probleme geografice, C. S. Nicolăescu-Plopșor a înțeles necesitatea culegerii și înregistrării unor termeni geografici populari, care, după cum se știe, stau la baza unui mare număr de toponime. Asemenea termeni au fost culeși din satele oltenesti pe care Plopșor le-a colindat în lung și-n lat în timpul numeroaselor cercetări multidisciplinare pe care le-a întreprins. Iată cîteva termeni entopici, pe baza cărora s-au format multe nume de locuri: *cleanț*, *crivină*, *dolină*, *dornă*, *furcitură*, *glămee*, *iroavă*, *japcă*, *obleagă*, *orliște*, *priboi*, *somină*, *tejiac*, *toae*, *treap*, *zăboică* (*zăboaică*), *zăpodină* și altele.

Dealtfel C. S. Nicolaescu-Plopșor a sesizat raportul care există între termenii geografici populari și toponimele formate pe baza acestora. Un exemplu elocvent îl constituie observațiile sale juste în legătură cu originea numelui satului *Hunia* din județul Mehedinți. Pornind de la articolul lui C. Gerotă, *Din toponimia județului Dolj*⁴, unde se afirmă că *Hunia* e un sat „cu nume curios” și care „după aparență ar fi cuvînt maghiar”, în notele

intitulate *Îndreptări*⁵, Plopșor subliniază: „E știut însă că vorba hunie face parte din terminologia populară olteană, însemnînd „ogaș sau vale adîncă, cu pereții drepți, ca un defileu”. Citează apoi și alte surse bibliografice, oferind informații interesante referitoare la numele satului *Hunia* și la răspîndirea entopiceului *hunie* în Oltenia, de la care a provenit numele de sat. Problemele de toponimie, de aflare a originii unor nume de locuri din Oltenia, au stat mereu în atenția sa, fapt dovedit de alte note și observații inserate în diverse reviste despre unele nume de locuri oltenesti, ca *Fîntîna Domnească*, *Martalogii*, *Risipiți*, *Știrmina* și altele⁶. Dacă pentru unele nume face numai precizări necesare sau „îndreptări”, cum și-a numit notele menționate mai sus, pentru altele face apel la documentele istorice, lucru foarte important și care merită să fie remarcat, deoarece atestarea unor toponime în documente poate furniza date de mare însemnătate pentru clarificarea etimologiei acestora. Astfel, numele satului *Risipiți* din județul Dolj îl crede provenit, pe bună dreptate, de la numele de persoană *Risipă*, atestat într-un document din 1627 în legătură cu acest sat.

Importanța lucrării menționate mai sus constă în aceea că este unul dintre primele glosare dialectale întocmite la noi, după cele ale lui Alexiu Viciu⁷, C. Rădulescu-Codin⁸, Ion Boceanu⁹ și încă vreo cîteva răspîndite prin diferite reviste. Pentru graiurile oltenesti, este al doilea glosar după cel al lui Ion Boceanu, dacă nu luăm în considerație și pe cel al lui V. Vârcol, care este anexă la lucrarea *Graiul din Vilcea* (București, 1910).

Ca o inovație față de celelalte glosare o constituie faptul că, pentru multe dintre cuvintele înregistrate, trimite la alte glosare (la cel al lui Ion Boceanu de ex.), în care mai sînt atestate sau chiar la dicționarele în care au mai fost discutate (DA și Tiktin, DRG). Împreună cu celelalte glosare alcătuite mai înainte sau după el, glosarul lui C. S. Nicolăescu-Plopșor a fost folosit la întocmirea dicționarelor ulterioare ale limbii române.

Predilecția pe care a manifestat-o adesea pentru problemele lexicului românesc în general sau al celui oltenesc în special a fost pusă în evidență și de preocupările avute în această direcție după aceea. Astfel, în revista „Arhivele Olteniei”¹⁰ discută cuvintele *așteamăt*, *baftă* și *fîlfan*. Despre *așteamăt* arată că, deși a fost înregistrat și interpretat semantic și etimologic de Hasdeu (Etym. Mag.), precum și de DA, nu se dă atestarea cuvîntului decît din trei poezii populare culese de G. D. Teodorescu din Brăila și Teleorman, fiind ignorată cea de la C. D. Aricescu pentru Oltenia (la Severin). Precizează că acest cuvînt este mult cunoscut și în județul Dolj cu același înțeles de „pe furis”, dar și cu un sens special, iar adevăratul cuvînt este *șteamăt*, fără a inițial. Fără a se ocupa de etimologia cuvîntului, pe care o lasă „în seama filologilor”, adaugă: „Ca încheiere, ar rămîne că adevăratul cuvînt este *șteamăt*, adverb care nu se întrebuițează decît cînd e vorba de urmărire, însemnînd: pe furis, cu teamă de a fi simțit”.

Chiar fără o aprofundată cercetare lingvistică, Plopșor a intuit adevărata formă a cuvîntului, atestat dealtfel ca atare în Banat¹¹ și în Transilvania (cu fonetismul *știamătă*)¹², întîlnit și în aromână sub forma *ștămă* „liniște mare”¹³.

⁵ Vezi „Arhivele Olteniei”, II, 1923, nr. 7, p. 229—230.

⁶ Vezi „Arhivele Olteniei”, II, 1923, nr. 7, p. 229 ; nr. 8, p. 330 ; „Suflet oltenesc”, I, 1927, nr. 1, p. 31—32.

⁷ *Glosariu de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român*, Blaj, 1899 și *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906.

⁸ *O samă de cuvinte din Muscel*, Câmpulung, 1901.

⁹ *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți*, București, 1913.

¹⁰ III, 1924, p. 345—347 ; IV, 1925, nr. 17, p. 70.

¹¹ Vezi Lucian Costin, *Graiul bănățean*, Studii și cercetări, vol. I, Timișoara, 1926, p. 57.

¹² Vezi A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale*, 1906, p. 138.

¹³ Vezi Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1974, s.v. Pentru etimologie, vezi Iorgu Iordan, RF II, 276 și S. Pușcariu, DR, V, 411—420.

⁴ „Arhivele Olteniei”, Craiova, I, 1922, nr. 4, p. 354.

Cu privire la cuvântul *baftă*, după ce amintește că Tiktin îi dă o etimologie croată, iar DA îl consideră de origine turcă (tc. *baht*), adaugă: „Dar în românește cred că mai degrabă l-au încetățenit țigani, cari în trecerea lor l-au împrumutat de la turci. Astfel, *băht* pe țigănește înseamnă „noroc”, *băhtalò* „norocos”, *băhtali* „norocoasă”¹⁴. Considerăm că observația făcută este întrutotul întemeiată.

În publicația „Suflet oltenesc”, revistă de culegeri și cercetări folclorice a *Tovărășiei Folcloriștilor Olteni*, pe care C. S. Nicolăescu-Plopșor a condus-o efectiv, chiar dacă fusese stabilit drept cîrmuitor Teodor Bălășel, nu numai că și-a tipărit culegerile proprii, dar a și redactat, la toate numerele apărute, rubrica „Însemnări”. În cadrul acesteia, pe lângă multe alte observații și aprecieri cu privire la folclor, inserează și scurte note de limbă, în special probleme de lexic dialectal, toponimie, uneori chiar observații de natură fonetică. Astfel, referindu-se la glosarul de la lucrarea lui I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului* (București, 1907), afirmă că aici sînt „cîteva cuvinte a căror rostire și înțeles sînt tocmai ca cele din Oltenia (ciurdă, cura, curastă, făcătură, ierugă, prețin, sucnă, urdina)”¹⁵. În alt număr al revistei¹⁶ se ocupă de cuvintele *a căpui*, *fiastru* și *stăuină*, discutate deja de unii lingviști în note lexicale publicate în periodice ca „Dacoromania” sau în dicționare. Reia discuția spre a aduce atestări necunoscute de aceștia din documente și face chiar precizări cu privire la etimologie. De exemplu, pentru *a căpui*, nu este de acord cu Sextil Pușcariu, care, în „DR II”, p. 595, îl consideră de origine maghiară (< magh. *kapni*), ci, adăugînd contextul dintr-un document din anul 1694, în care l-a găsit atestat, menționînd și faptul că Tiktin nu l-a cunoscut decît dintr-un document bucureștean din anul 1815, precizează că înțelesul cuvîntului este același cu al verbului *a căpătui*, fiind un derivat de la *cap* și nu provenit din maghiarul *kapni*. Considerăm că, cel puțin pentru *a căpui* din textul documentului — „și i-au venit vremea de a să căpui la casa ei” — observația e justă, mai ales că în limba veche verbele derivate de la substantive cu ajutorul sufixului *-ui* sînt frecvente (cf. *a clăcui* de la *clacă*, *a păciui* de la *pace* etc., atestate și în cronica lui Dionisie Eclisiarhul la începutul secolului al XIX-lea).

După cum se poate observa, pe unele cuvinte le prelua din studiile unor lingviști, cu care se vede că era în permanență la curent. Adăuga un sens necunoscut, o variantă fonetică, o nouă atestare sau o explicație privind răspîndirea sau originea termenului respectiv. Așa a procedat în cazul unor cuvinte ca *băibărac*, *cîrcală* și *a cîrcăli*, *a hidi*, *a nadoli*, *oreșită*, *părîngă*, *smultură*, *sucnă* și altele. Alte cuvinte rare sînt culese din creațiile populare. Astfel, unul din sensurile termenului *gros* (buștean, copac tăiat) este dedus din versurile unei zicale populare:

„Pină a trece moșu *grosu*,
Trecură caprele *dosu*”.

¹⁴ Vezi „Arhivele Olteniei” IV, 1925, nr. 17, p. 70.

¹⁵ Vezi „Suflet oltenesc”, Plenița-Dolj, I, 1927, nr. 1, p. 30.

¹⁶ Suflet oltenesc”, Plenița-Dolj, I, 1927, nr. 3, p. 103—104.

Preconizînd constituirea unui „*Mare cuvîntar oltenesc*”¹⁷ — un fel de dicționar folcloristic — în primul rînd din nevoia de orînduire alfabetică și tematică a producțiilor folclorice culese, C. S. Nicolăescu-Plopșor se gîdea, fără îndoială, și la un *cuvîntar dialectal oltenesc*, avînd în vedere, conform metodei, „*cuvinte și lucruri*” de care am amintit mai sus, atît obiceiurile, fenomenele folclorice, unele obiecte care fac parte din cultura materială populară, cît și cuvintele prin care sînt exprimate acestea, uneori chiar termeni geografici sau toponime legate de legende sau credințe populare locale.

Indicațiile pe care le dă privitor la alcătuirea unui astfel de dicționar folcloristic ne relevă chiar de atunci, la 27 de ani, nu numai un foarte bun folclorist, dar și un priceput lexicograf. „În felul acesta — afirmă în articolul redacțional din nr. 4 al revistei — *am putea să avem oricînd folklorul rînduit. Vom căuta ca în dicționar cuvîntul care ne trebuie și vom găsi la acest cuvînt tot ce am aflat noi din punct de vedere folkloristic*”.

Apoi, mai departe, adaugă: „*Pentru lămurirea fiecărui cuvînt ne vom sluji de schițe, desenuri, fotografii, dîndu-se toată însemnătatea răspîndirii geografice a cuvintelor, obiceiurilor ș.a.m.d. În felul acesta, treptat, treptat, s-ar ajunge la un mare cuvîntar oltenesc, în care să găsim tot ceea ce este privitor la folklorul oltenesc*”. Acest deziderat nu a putut fi realizat atunci nici din punctul de vedere folcloric, nici din cel lingvistic. Ideea unui astfel de „cuvîntar” l-a urmărit însă tot timpul și cînd a ajuns, în anul 1966, în fruntea Centrului de istorie, filologie și etnografie din Craiova al Academiei R.S. România, cum s-a numit această instituție pînă în anul 1970, a încercat s-o pună în aplicare. A inițiat astfel chiar din acel an constituirea în cadrul Centrului, cu ajutorul colectivului de cercetători de la sectorul de lingvistică, a unui fișier lexical oltenesc, prin înregistrarea pe fișe a tuturor cuvintelor oltenesti publicate în diverse glosare regionale, fie separat, fie în reviste, la care se adăugau cele culese direct de pe teren de către cercetătorii filologi, antrenînd în această acțiune chiar și pe unii dintre cercetătorii altor sectoare. Se gîdea deci la acel „mare cuvîntar oltenesc”, care urma să se transforme cîndva într-un dicționar-tezaur al graiurilor oltenesti.

În afară de contribuțiile proprii aduse la culegerea și studierea materialului de limbă din Oltenia, C. S. Nicolăescu-Plopșor s-a dovedit un foarte bun îndrumător al tinerilor cercetători lingviști în privința abordării și realizării unor studii valoroase, de multe ori sugestiile sale devenind preocupări statornice ale colaboratorilor săi. Urmărind activitatea acestora, a accentuat totdeauna necesitatea corelării faptelor de limbă cu cele etnografice, folclorice sau istorice, fiind astfel un promotor al cercetărilor complexe, multi și interdisciplinare. Această orientare a sa a fost hotărîtoare și în stabilirea structurii Centrului nostru, oglindită dealtfel și în denumirea lui inițială.

¹⁷ Vezi „Suflet oltenesc”, Plenița-Dolj, I, 1927, nr. 4, p. 1—2.

C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR, FOLCLORIST

AURELIAN I. POPESCU

A încerca să conturezi în cîteva pagini aria numeroaselor sale preocupări, este practic, imposibil nu numai din punctul de vedere al orizontului larg sub care se înscriu cîteva sute de studii de mare competență științifică, alături de numeroase broșuri și volume, dar și datorită difi-

cultății de a formula păreri competente asupra diverselor sale domenii de activitate.

Vom căuta să arătăm doar că prof. Plopșor a fost nu numai un mare arheolog, istoric, animator al vieții culturale oltene, fondator de instituții etc. ci și un mare folclorist.